

De lerarenopleidingen: wie beginnen eraan en wie halen de eindstreep?

Inge de Wolf (Bijzonder hoogleraar & strategisch inspecteur Maastricht University & Inspectie van het Onderwijs)

Stan Vermeulen (Promovendus Maastricht University)

Tijana Breuer (onderzoekscoördinator Inspectie van het Onderwijs)

1. INLEIDING

Ondanks de goede arbeidsmarktpositie van startende leraren wat betreft werkloosheid, startsalissen en de match tussen opleiding en baan (Bakker en van Weert, 2017; Cörvers, Mommers, Van der Ploeg en Sapulete, 2017), zijn er onvoldoende afgestudeerden van de pabo en andere lerarenopleidingen. Het lerarentekort neemt toe en is vooral in het basisonderwijs in bepaalde regio's problematisch aan het worden (Fontein, Adriaens, Den Uijl en De Vos, 2016). In het voortgezet onderwijs zien we ook de eerste tekenen van een tekort, maar dit beperkt zich voorlopig tot specifieke vakken (Duits, natuurkunde, scheikunde, en wiskunde) (Fontein et al., 2016). Er zijn onvoldoende startende leraren om alle vacatures op scholen te vervullen.

In dit hoofdstuk laten we zien waar de schoen wringt bij de instroom en uitstroom van de lerarenopleidingen. We kijken hierbij vooral naar meerjarige trends in de instroom en doorstroom van studenten. Ook vergelijken we de instroom en doorstroom van de studenten aan de lerarenopleidingen met die van studenten in het gehele hoger onderwijs, op het gebied van enkele eenvoudige achtergrondkenmerken (geslacht, etniciteit, vooropleiding, profielkeuze, examen-cijfers). Vergelijkbare studies zijn gedaan door de Inspectie van het Onderwijs (2017b) en Cörvers et al. (2017). De vragen die we beantwoorden zijn:

- Hoeveel en welke studenten zijn in de laatste tien jaar met de lerarenopleidingen gestart?
- Hoeveel en welke studenten switchen van opleiding of vallen tussentijds uit?
- Hoeveel en welke studenten halen binnen vijf jaar hun diploma aan de lerarenopleidingen?

2. TRENDS IN INSTROOM

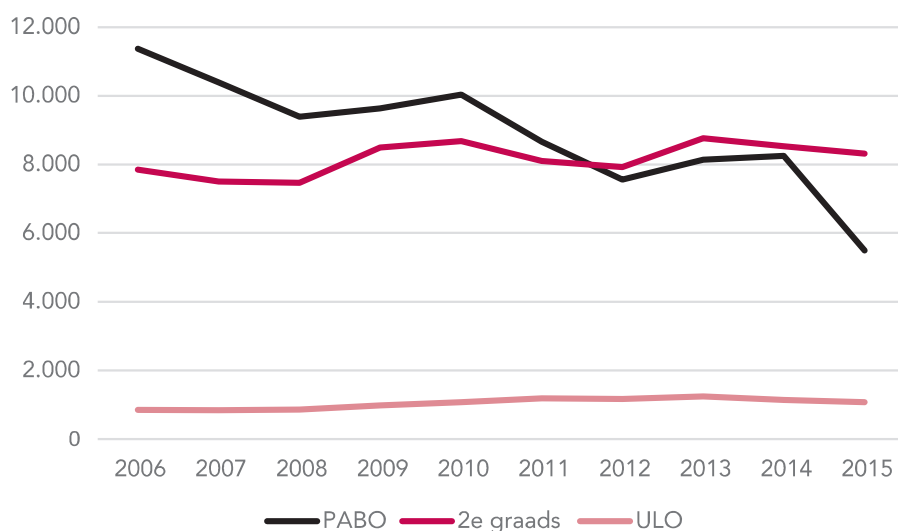
De instroom in de lerarenopleidingen is fors; een substantieel deel van alle studenten in het hoger onderwijs start aan de lerarenopleidingen. De onderwijsopleidingen trekken van alle sectoren de meeste studenten en in het hbo volgt een op de tien studenten een opleiding tot leraar (Inspectie van het Onderwijs, 2017b).

Aantallen studenten

Ondanks de populariteit van de lerarenopleidingen daalt de instroom de laatste tien jaar. Sinds

2006 is vooral het aantal studenten dat jaarlijks met de pabo start sterk gedaald. Dit is te zien in figuur 1, waarin het aantal studenten staat dat in de jaren 2006 tot en met 2015 is gestart met de verschillende lerarenopleidingen (pabo, tweedegraadslerarenopleidingen en universitaire lerarenopleidingen). Het aantal studenten dat met de pabo start is de laatste tien jaar gehalveerd: van 11.366 in 2006 tot 5.496 in 2015. Deze daling is opvallend, omdat het aantal studenten in het hbo in deze periode groeit. De daling zien we niet bij de tweedegraadslerarenopleidingen en de universitaire lerarenopleidingen. Bij de tweedegraadslerarenopleidingen start ieder jaar een vergelijkbaar aantal studenten met de opleiding en bij de universitaire lerarenopleidingen is er zelfs sprake van een lichte stijging van de instroom.

Figuur 1: Startende studenten aan de lerarenopleidingen in de periode 2006-2015.

De sterke daling van het aantal studenten dat met de pabo start, draagt bij aan het huidige tekort aan startende leraren in het basisonderwijs. De halvering van de instroom kan leiden tot halvering van het aantal gediplomeerde leraren vijf jaar later. Het basisonderwijs moet zich dan ook voorbereiden op een groeiend tekort aan startende leraren in de komende jaren (zie ook IvhO, 2017a).

Het is lastig te achterhalen welke studenten niet langer voor een pabo-opleiding kiezen. Wel blijken met name studenten met een mbo 4-diploma minder vaak voor de pabo te kiezen. De instroom vanuit het mbo daalde het afgelopen decennium sterk: van 3.926 in 2006 tot 1.189 in 2015. De sterkste daling van deze instroom is te zien in 2015 en hangt samen met de invoering van de toelatingseisen voor de pabo (Van Ruijven, 2016). Maar ook de instroom vanuit de havo daalde sterk (van 4.567 naar 2.472), evenals de instroom vanuit het hbo (van 1.253 naar 730) en wo (van 362 naar 287). Alleen het aantal vwo'ers dat zich inschrijft aan de pabo is over deze gehele periode stabiel gebleven (rond 700).

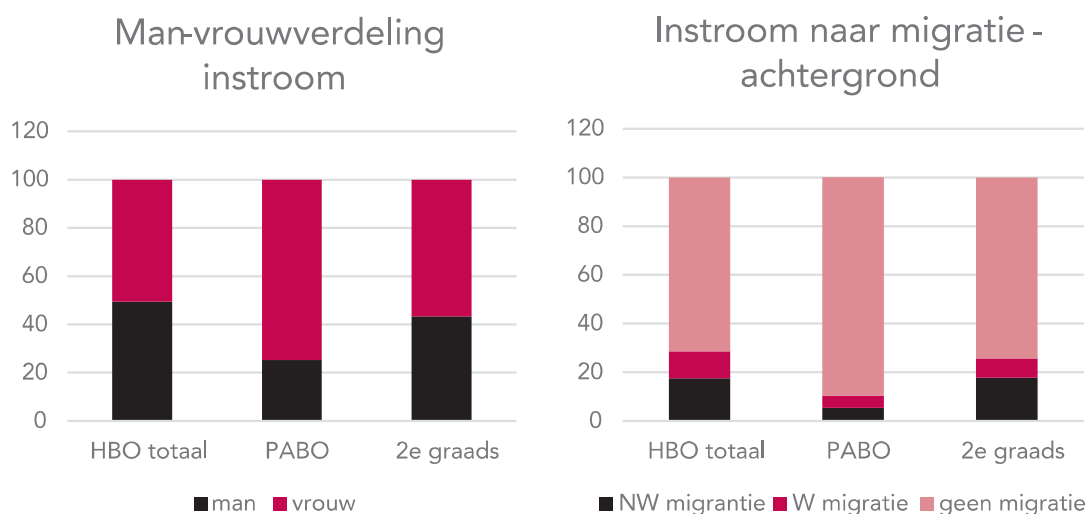
Bij de tweedegraadslerarenopleidingen zijn er weinig verschuivingen in de compositie van de instroom. Wat wel opvalt is het grote aandeel studenten met een andere hbo- of wo-studie als vooropleiding (gemiddeld 35 procent). Veel studenten lijken de lerarenopleiding als tweede

studie of parallel aan een andere studie te volgen. Ook valt op dat relatief weinig vwo'ers kiezen voor een tweedegraadslerarenopleiding (gemiddeld 5 procent).

Kenmerken studenten

De instroom op de pabo's wijkt op twee kenmerken sterk af van die van andere hbo-opleidingen: er zijn weinig mannen en weinig studenten met een migratieachtergrond (zie figuur 2). Van de startende pabo-studenten is slechts een op de vier man. Het aandeel mannen stijgt de laatste vijf jaar wel licht. Verder heeft slechts een op de tien startende studenten een migratieachtergrond. Dit staat in schril contrast met het gehele hbo, waar 29 procent van de studenten een migratieachtergrond heeft. Op de pabo daalt het percentage studenten met een migratieachtergrond de laatste jaren ook nog eens, in tegenstelling tot de rest van het hbo, waar dit percentage stijgt. Het gebrek aan diversiteit in achtergrond en geslacht zien we niet bij de tweedegraadslerarenopleidingen. Daar is 45 procent van de studenten man en heeft 26 procent een migratieachtergrond. De instroom van de tweedegraadslerarenopleidingen lijkt daarmee erg op het hbo-gemiddelde, terwijl die van de pabo hier sterk van afwijkt.

Figuur 2: Geslacht en migratieachtergrond instroom lerarenopleidingen, cohort 2015.

Studenten die via het mbo in de lerarenopleidingen instromen hebben vaker een migratieachtergrond dan degenen die via de havo of het vwo instromen (23 versus 16 procent). Bij de tweedegraadslerarenopleidingen stijgt het percentage mbo-doorstromers met een migratieachtergrond ook: van 22 procent in 2006 tot 35 procent in 2015. Bij de pabo was het percentage mbo-doorstromers met een migratie-achtergrond in 2015 ongeveer 10 procent. Dit percentage daalde in de periode tot 2015. Mogelijk heeft deze daling te maken met de invoering van de toelatingseisen voor de pabo in 2015. Het verhogen van de toelatingseisen leidde niet alleen tot een da-

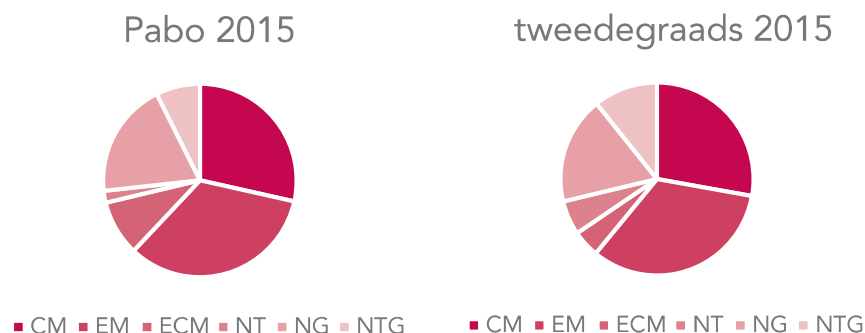
ling van de mbo-instroom, maar ook tot een extra sterke daling van de mbo-instroom van studenten met een migratieachtergrond.

Ook qua (examen)profiel is de instroom in de lerarenopleidingen relatief eenzijdig (zie figuur 3). Van de pabo-instroom heeft 71 procent een maatschappij-profiel (Cultuur en Maatschappij, Economie en Maatschappij en Economie, Cultuur en Maatschappij). Verder zijn er nauwelijks studenten met een Natuur en Techniek-profiel (2 procent). Bij de tweedegraadslerarenopleidingen zien we een vergelijkbaar, maar iets minder

eenzijdig, beeld. Ook hier is het aandeel studenten met een Natuur en Techniek-profiel relatief laag (14 procent) en hebben de meeste studenten een

maatschappij-profiel. Over de jaren heen neemt de variatie in profielen wel iets toe, in beide lerarenopleidingen.

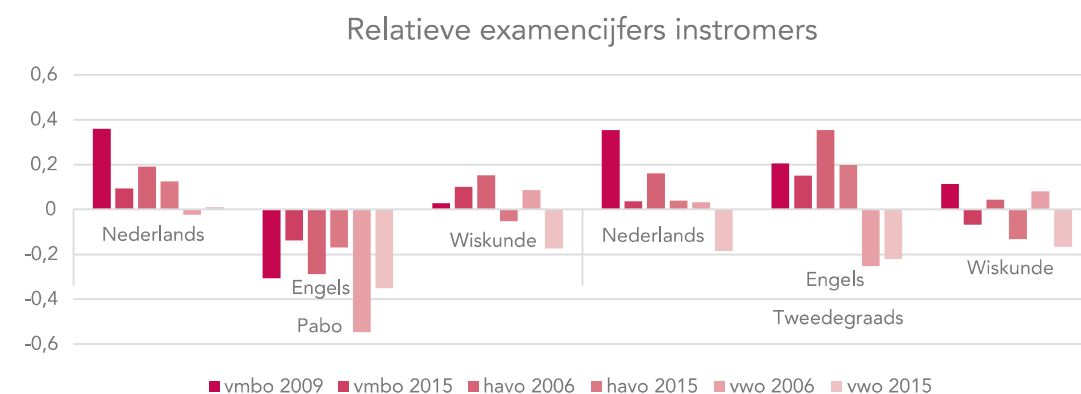
Figuur 3: Instroom in de pabo en tweedegraadslerarenopleidingen naar examenprofiel.

Wanneer we kijken naar de (vo-)examencijfers van de studenten die starten met een lerarenopleiding, dan valt op dat deze vergelijkbaar zijn met die van studenten die voor een andere opleiding kiezen. Dit is zichtbaar in figuur 4, waar de relatieve examencijfers staan van de instroom in de pabo en de tweedegraadslerarenopleidingen. De rela-

tieve examencijfers voor 2015 staan in de kleuren rood/paars, die voor 2006 in blauw/groen. Uit de figuur wordt duidelijk dat studenten die voor de lerarenopleidingen kiezen soms hogere en soms lagere eindexamencijfers hebben dan studenten die een andere hbo-opleiding kiezen.

Figuur 4: relatieve examencijfers van de afgelopen tien instroomcohorten aan de pabo en de tweedegraadslerarenopleidingen.

Opvallend is verder dat de examencijfers voor de vmbo'ers vaak bovengemiddeld zijn, die van de havisten meer gemiddeld en die van de vwo'ers die voor de lerarenopleidingen kiezen ondergemiddeld (zie figuur 4). Op de lerarenopleidingen zitten dus de betere vmbo'ers, de gemiddelde havisten en de minder goed presterende vwo'ers. Verder zijn de instromende studenten vaak goed in Nederlands, gemiddeld in wiskunde (met uitzondering van de vwo'ers uit de recente instroomcohorten) en gemengd in Engels (ondergemiddeld op de pabo, bovengemiddeld in de tweedegraadslerarenopleidingen).

De examencijfers van de startende studenten zijn verder vrij stabiel over de tijd. De gemiddelde examencijfers van het instroomcohort 2015 zijn vergelijkbaar met de examencijfers van het instroomcohort 2006 (figuur 4). De recente cohorten studenten presteerden niet beter op de examens in het voortgezet onderwijs. Dit is opvallend, omdat deze stijging wel verwacht was. Het aanscherpen van de ingangseisen voor met name de pabo zou het niveau van de startende studenten verhogen, zo was de beleidsaanneme. In de praktijk heeft dit dus niet zo uitgekapt. Met de instroomseisen starten er wel minder studenten, maar niet beter presterende studenten (in termen van eindexamencijfers).

Het is opvallend dat de kwaliteit van de instroom in de lerarenopleidingen niet lijkt te zijn verbeterd. Ook vanuit de economische theorie zou je voorspellen dat hogere eisen ervoor zorgen dat er aan de onderkant van de vaardigheidsverdeling studenten wegvallen die niet aan deze eisen kunnen voldoen, en dat hierdoor de gemiddelde kwaliteit zal stijgen (Gilpin & Kaganovich, 2012). Er is echter geen indicatie dat de invoering van de reken- en taaltoets in 2006 of de toelatingseisen in 2015 ervoor hebben gezorgd dat de gemiddelde examencijfers van de pabostudenten zijn gestegen. Wel hebben de toelatingseisen er mogelijk voor gezorgd dat er een compositieverandering in de vooropleiding van de gemiddelde pabo student is opgetreden. Het aandeel instromers met een mbo-achtergrond is in 2015 na de invoering van de entreetoets sterk gedaald.

3. STUDIESWITCH EN UITVAL IN HET EERSTE JAAR

Een aanzienlijk deel van de studenten aan de pabo's en tweedegraadslerarenopleidingen stopt in het eerste jaar met de studie (zie figuur 5). In 2015 besloot maar liefst 50 procent van de eerstejaars aan de tweedegraadslerarenopleidingen niet door te gaan, zij wisselden van opleiding of stopten. Dit percentage is aanzienlijk hoger dan het gemiddelde in het hoger beroepsonderwijs. Dit percentage daalt niet over de tijd en is in 2015 zelfs gestegen.

Bij de pabo's gaat 30 procent van de eerstejaars niet door met de opleiding. Dit is gelijk aan het hbo-gemiddelde. Hier is ook sprake van een positieve trend: het percentage studenten dat niet doorgaat met de pabo is de laatste jaren gedaald.

De grootste daling was te zien bij het instroomcohort 2015. Hier lijkt wel een relatie met de sterke daling van de instroom. Dit cohort was kleiner dan eerdere jaren, maar kent dus in het eerste studiejaar minder uitval.

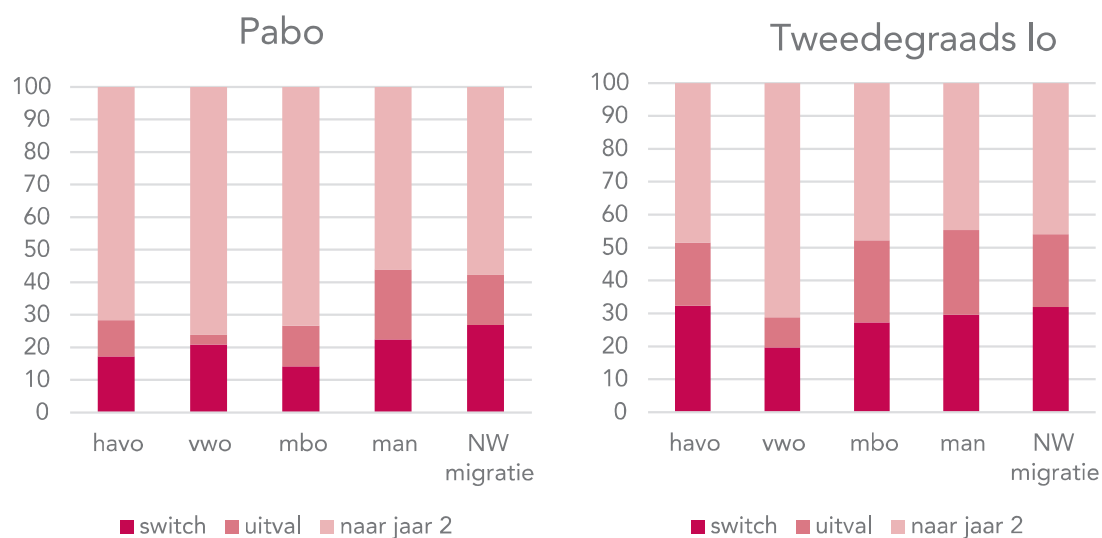
Figuur 5: Studieswitch en uitval na één jaar aan de lerarenopleidingen, cohort 2015.

Mannelijke studenten en studenten met een niet westerse migratieachtergrond vertrekken veel vaker in of direct na het eerste pabo-jaar dan hun collega-studenten (zie figuur 6). In 2015 stopte maar liefst 44 procent van de mannelijke studenten in of direct na het eerste jaar van de pabo-opleiding. Van de groep studenten met een niet wes-

terse migratieachtergrond gaat het om 42 procent van de studenten. Dit laatste was in de jaren voor 2015 nog hoger. Opvallend is verder dat we dit niet zien bij de tweedegraadslerarenopleidingen. Hier hebben mannelijke studenten en studenten met een migratieachtergrond geen hogere kans op een switch of uitval uit het eerste jaar.

Figuur 6: Studieswitch en uitval na één jaar naar kenmerken instroom, cohort 2015.

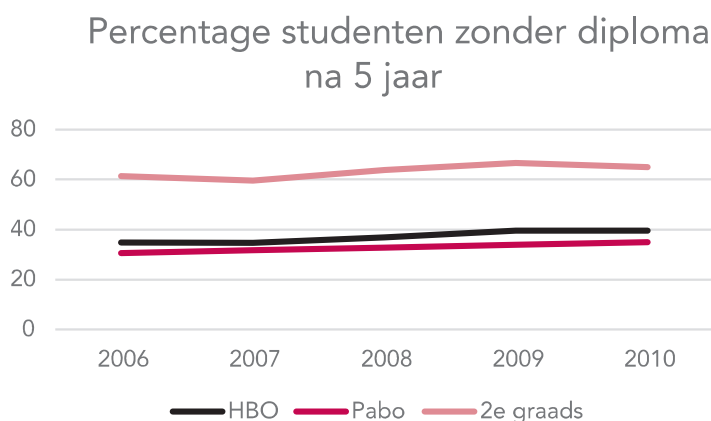

Ook de vooropleiding van de studenten hangt enigszins samen met de kans op switch of uitval. Studenten met een vwo-opleiding gingen in 2015 vaker door naar het tweede leerjaar, studenten met een mbo- of havo-diploma gaan wat minder vaak door. In de jaren voor 2015 stopten studenten met een mbo-opleiding relatief vaak, maar met de daling van de mbo-instroom in 2015 is de uitval onder de mbo-gediplomeerden ongeveer gelijk aan die onder de studenten met een havodiploma.

4. VEEL STUDENTEN DIE DIPLOMA NIET (TIJDIG) HALEN

Niet alle tweedejaars studenten die in 2010 in het tweede jaar in de pabo of lerarenopleiding zaten, hebben in 2015 het diploma gehaald. Van de pabo-studenten heeft een op de drie het diploma (nog) niet gehaald, van de studenten uit de tweede-graadslerarenopleiding waren dit er zelfs twee op de drie.

Figuur 7: Percentage gediplomeerden van (cohorten) studenten die in de jaren 2006 tot 2010 in het tweede jaar van de lerarenopleidingen zaten.

Het percentage studenten dat niet binnen vijf jaar een diploma haalt, is met name groot bij de tweedegraadslerarenopleidingen. Figuur 7 laat zien dat deze percentages bij de laatste cohorten studenten boven de 60 procent liggen. Bij de pabo's haalt een op de drie studenten het diploma niet in vijf jaar; dit ligt iets onder het gemiddelde voor het hbo ligt. De figuur laat verder zien dat het percentage studenten dat het diploma niet haalt door de jaren heen een licht stijgende trend laat zien. De studenten die binnen vijf jaar hun diploma niet halen, zijn uitgevallen, van opleiding gewisseld of zitten nog in de opleiding (zie ook Inspectie van het Onderwijs, 2017b).

5. CONCLUSIE

Het ziet er naar uit dat het lerarentekort de komende jaren eerder zal toe- dan afnemen. Het aantal startende leraren is namelijk onvoldoende om aan de jaarlijkse vraag naar nieuwe leraren te voldoen. In dit hoofdstuk hebben we laten zien dat dit door twee ontwikkelingen bij de lerarenopleidingen komt:

- halvering van het aantal studenten dat met de pabo start;
- veel en een stijgend aantal studenten dat de tweedegraadslerarenopleidingen niet afmaakt.

Waar het hoger onderwijs groeit, neemt de instroom in de pabo's sterk af. Deze instroom is de laatste tien jaar gehalveerd. Logischerwijs neemt daardoor ook het aantal diploma's af. Het was de verwachting dat met de dalende instroom tegelijkertijd de kwaliteit en diversiteit van de instroom zou toenemen, maar dat blijkt niet het geval. Weinig mannen en weinig studenten met een migratieachtergrond kiezen voor een pabo-opleiding. Het percentage mannen neemt traag toe, het percentage studenten met een migratieachtergrond is de laatste jaren verder gedaald. Ook kiezen vooral studenten met een maatschappij-profiel voor de pabo-opleiding en nauwelijks studenten met een ander profiel (zoals techniek- of gezondheidsprofiel). Verder zien we dat de aangepaste instroom geen beter presterende vo-gediplomeerden opleverde: er is geen stijging van examencijfers van de recente cohorten pabo-instromers. Hun examencijfers zijn gelijk aan die van hun klasgenoten die niet voor de lerarenopleiding kiezen.

Een tweede reden waarom er te weinig recent gediplomeerde leraren zijn, is dat slechts een aantal van de studenten die met de lerarenopleiding beginnen ook hun diploma halen. Een groot deel stopt in of na het eerste jaar met de opleiding, een ander deel in de jaren erna. Slechts een op de drie studenten die starten met de lerarenopleidingen, haalt in vijf jaar het diploma. Van de mannelijke studenten en studenten met een niet-westerse

migratieachtergrond is dit aandeel nog lager. Bij de tweedegraadslerarenopleidingen stoppen de meeste studenten. Bovendien stijgt het percentage studenten dat niet binnen vijf jaar hun diploma haalt. Deze stijging zien we in het hele hbo, maar is met name bij de tweedegraadslerarenopleidingen groot.

De dalende instroom bij de pabo's en de grote uitval bij de tweedegraadslerarenopleidingen is onwenselijk gezien de grote en stijgende vraag naar nieuwe leraren. Doordat veel zittende leraren de pensioengerechtigde leeftijd bereiken, is er juist extra vraag naar startende leraren. Dit hoofdstuk laat zien dat verhoging van de instroom aan de pabo's en verhoging van de kans op een diploma aan de tweedegraadslerarenopleiding de meest kansrijke beleidsmaatregelen lijken. Voor het oplossen van het lerarentekort is het belangrijk dat weer meer studenten op de pabo instromen en meer studenten aan de tweedegraadslerarenopleidingen hun diploma halen. Bij nieuwe maatregelen is het wel van belang om ook te kijken naar de effecten op de kwaliteit en diversiteit van de instroom. Onwenselijk zijn maatregelen waarmee de kwaliteit van de instroom lager wordt en/of waar de instroom nog minder divers wordt. Dit laatste geldt met name voor de pabo, waar de instroom weinig divers is en mannelijke studenten en studenten met een migratieachtergrond ook vaker uitvallen.

LITERATUURLIJST

Angrist, J. D., & Guryan, J. (2004). Teacher testing, teacher education, and teacher characteristics. *The American Economic Review*, 94(2), pp. 241-246.

Angrist, J. D., & Guryan, J. (2008). Does teacher testing raise teacher quality? Evidence from state certification requirements. *Economics of Education Review*, 27(5), pp. 483-503.

Bakker, K., & Weert, C. van. (2017). *Arbeidsmarktkenmerken van ho-gediplomeerden 2008/'09 per studierichting*. Geraadpleegd 14 juli 2017 op <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2017/17/arbeidsmarktkenmerken-ho-gediplomeerden-studierichting>.

Cörvers, F., Mommers, A., Van der Ploeg, S., & Sapulete, S. (2017). *Status en imago van de leraar in de 21ste eeuw*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) en Rotterdam: Ecorys.

Fontein, P., Adriaens, H., Uijl, M. den, & Vos, K. de. (2016). *De toekomstige arbeidsmarkt voor onderwijspersoneel po, vo en mbo 2015-2025*. Update november 2016. Geraadpleegd 23 oktober 2017 op <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten-/2016/11/24/de-toekomstige-arbeidsmarkt-voor-onderwijspersoneel-po-vo-en-mbo-2015-2025>.

Gilpin, G., & Kaganovich, M. (2012). The quantity and quality of teachers: Dynamics of the trade-off. *Journal of Public Economics*, 96(3), pp. 417-429.

Gitomer, D. H., & Latham, A. S. (1999). *The academic quality of prospective teachers: The impact of admissions and licensure testing*. Educational Testing Service.

Inspectie van het Onderwijs (2017a). *De staat van het onderwijs 2015/2016*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2017b). Sectorbeeld Hoger Onderwijs. Geraadpleegd 15 november 2017 op <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/publicaties/2017/04/12/sectorbeeld-onderwijs>.

Inspectie van het Onderwijs (2015). *De Staat van het Onderwijs: onderwijsverslag 2013-2014*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Ruijven, K. van. (2016). The Effects of Entry-Tests during Primary-School Teacher Education Netherlands. Thesis Erasmus Universiteit Rotterdam.